

Жусупов Б.А., Орозбаева Г.Б.

ЖАЗЫК ПРОЦЕССУАЛДЫК МЫЙЗАМЫНДАГЫ МӨӨНӨТТӨР

Жусупова Б.А., Орозбаева Г.Б.

СРОКИ УГОЛОВНО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНА

B.A. Zhusupov, G.B. Orozbaeva

DATES OF LAW POTSESSUALNOSTB

УДК: 343.1

Бул илимий макалада жазык процессуалдык укугундагы мөөнөттөр жана алардын жазык процессиндеги ролу каралган.

В данной научной статье рассматривается понятия процессуальных сроков, а также их роль в уголовном судопроизводстве.

In this scientific article concepts of procedural terms and their role in criminal proceedings are reviewed.

Коомдогу мамилелерди укуктук жактан жөнгө салуу менен мыйзам чыгаруучу аны өз убагында натыйжалуу колдонууну да көздөйт.

Кайсыл гана укуктун тармагы болбосун ал өзүнүн жөнгө салуу предметные, ыкмасына ээ болуу менен коомдук мамилелерди жөнгө салып турат. Мамилелерди укуктук жактан жөнгө салууда мыйзам чыгаруучу укуктун субъектилеринин укук жана милдеттерин аныктоо менен чектелип калбастан, ал укук милдеттерди иш жүзүнө ашыруу убакыт аралыгын да аныктайт.

Бизге белгилүү болгондой, убакыт адамдын эркине көз карандысыз түрдө токтоосуз өтүү менен коштолот. Ошондуктан укук чөйрөсү дагы убакыт ченемине дуушар болот. Ар бир укуктун тармагы алдына койгон максаттарды иш жүзүнө ашырууда аларды өз убагында тез, ар тараптуу камсыз кылууну көздөйт.

Жазык процессуалдык мыйзамы да алдына койгон максаттарды иш жүзүнө ашыруу менен, адам укуктарын жана эркиндиктерин ар тараптуу коргоону камсыз кылуу учун процессуалдык мөөнөттөрдү аныктаган.

Башка укуктун тармагынан айрымаланып жазык процессуалдык мыйзамы адам укуктары, эркиндиктерин чектүү менен коштолгондуктан, процессуалдык мөөнөттөр мыйзамдуулукту камсыз кылууда чон ролду ойнойт. Ошону менен бирдикте мөөнөттөр муну менен гана чектелбей, жазык сот өндүрүшүн иш жүзүнө ашырууда чон роль ойнойт.

Мыйзам чыгаруучу бул мөөнөттөрдү аныктоо менен жарандардын укук жана эркиндиктерин коргоп, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 40-беренесинде көрсөтүлгөн Кыргыз Республикасында ар бир адамга анын укук жана эркиндиктерин соттук коргоо кепилдигин иш жүзүнө ашырат [1].

Процессуалдык мөөнөттөр жазык ишин тез, ар тараптуу кароо менен адилеттуу өкүм чыгарууга өбөлгө түзөт.

Процессуалдык мөөнөттөр убакыт деген түшүнүк менен байланышкан. С.И. Ожегов менен

Н.Ю.Шведованын сөздүгүндө мөөнөт убакыттын аныкталган аралыгы болуп, кандайдыр бир нерсени аткаруу учуру катары түшүндүрүлөт [2, 7496.].

Жазык процессуалдык укугундагы мөөнөттөр Конституциялык нормалар менен аныкталган учурлары да бар.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесине ылайык: адамды кармоо соттун чечиминин негизинде гана жүргүзүлүп, 48 сааттан ашпоосу зарыл.

Убакыт мөөнөттөрдөн айрымаланып, токтоосуз адамдын эркине көз карандысыз кайталангыс өтсө, ал эми мөөнөттөр адамдын эрки менен кандайдыр бир убакыт аралыгына токтотула туруп, кайра жаныланышы мүмкүн.

Жазык процессуалдык мыйзамындагы мөөнөттөрдү жалпылап, жазык процессинин баскычтарына жараша бөлсөк болот, ага ылайык:

- а) алдын ала тергөө, иликтөө мөөнөттөр ү;
- б) соттук териштирүүгө даярдык мөөнөттөр ү;
- в) соттук териштирүү мөөнөттөр ү;
- г) апелляциялык жана кассациялык даттануу мөөнөттөр үн айтсак болот.

Бирок, жазык процесси баскычы учурундагы колдонулуу мажбурлоо чараларынын мөөнөттөрүн да көз жаздымында калтырбоо зарыл. Жазык процессиндеги мөөнөттөр өзүнүн максаты, мазмуну жагынан бири-биринен айрымаланса дагы негизинен жазык процессуалдык укуктук мамилелерге катышуучулардын укук жана эркиндиктерин камсыз кылуусу зарыл.

Бир эле илимий макаланын чөйрөсүндө биз бардык процессуалдык мөөнөттөр дүн мазмунун, мүнөзүн ачып бере албайбыз. Мына ошондуктан биз негизги категорияларга гана токтолууну туура таптык.

Кыргыз Республикасын өз алдынча эгемендүү Республика болгондон кийин өзүнүн улуттук мыйзам актыларын иштеп чыгуу менен укук коргоо жаатындагы реформаларды да жүргүзө баштады.

Бул реформалар жазык процессин да четтеп өтпөстөн бир канча олуттуу новеллалар менен толукталды.

Демократиялуу коомдун негизги артыкчылыктуу милдеттери болуп адам укуктары жана эркиндиктерин камсыз кылуу болуп саналгандыктан жазык процессиндеги мөөнөт институту да бир канча кеңейтиле баштады.

Бирок, жазык процессиндеги мөөнөттөр түшүнүгү биздин процессуалдык мыйзамда, жакынкы коншулаш мамлекеттердин мыйзамында да аныкталбастан, эреже катары мамлекет укук теориясындагы түшүнүктөр менен түшүндүрүлөт.

Процессуалдык меенеттерду изилдөө өткөн кылымдын орто ченинен баштап, теория илиминде чон кызыкчылык жарата баштаган.

Мисал катары «процессуалдык мөөнөт деп, аныкталган убакыттын аралыгын түшүнүп, ал мөөнөттөрдүн аралыгында кандайдыр бир аракет жасалуусу зарыл деп эсептешкен» [3].

«Жазык процессиндеги меенвт деп, ал кандайдыр бир процессуалдык аракеттерди жасоого бөлүнгөн убакыт учурун аташкан» [4, 986.].

Мындан келип чыккандай жазык процессиндеги мөөнөттөр мазмуну жагынан бири-биринен айрымаланып, жазык процессии өз убагында жүргүзүүгө, укук бузууларды алдын алууга же болбосо адамдардын укук жана эркиндиктерин камсыз кылууга багытталуу менен укуктук ченемдерде ал бир канча формада аныкталган.

Мисалы, адамды кармоо так 48 саат менен аныкталса, ал эми тергве мөөнөттөрү бир же эки ай деп аныкталган. Ошондой эле жазык процессиндеги мөөнөттөр кайсыл бир шарттардын келип чыгышы менен токтотула турушу же болбосо жаңыдан башталышы да мүмкүн, мисалы, айыпталуучунун тергөөдөн же соттон качып жүрүүсү бул жагдай жокко чыгарылган учурдан баштап жацыдан башталат. Жазык процессуалдык мыйзамында мөөнөттөрдү так аныктоого Караганда, мыйзам чыгаруучу аны бир канча салыштырмалуу аныктоону туура тапкан.

Ошону менен бирдикте жазык процессуалдык мыйзамында жазык жоопкерчилигине тартуунун эскирүү мөөнөттөрү, өкүмдү аткарууда эскирүү мөөнөттөрү да каралган.

Жалпысынан алганда жазык процессуалдык мыйзамындагы мөөнөттөрдү биз бир канча негиздерде белүп карасак туура болот.

Биз жогоруда суз кылгандай жазык процессиндеги мөөнөттөрдү бир канча негизде карасак болот:

- а) жазык процессинин баскычтарына жараша;
- б) эскирүү мөөнөтүнө негизделип;
- в) мажбурлоо чарасынын колдонулушуна байланыштуу;
- г) укуктук булактарга жараша мөөнөттөр деп белсек болот.

Бул жерде укуктук булактар жараша мөөнөттөр Конституциялык норма менен аныкталган, жазык процессуалдык мыйзам менен аныкталган, ошондой эле кызмат адамы тарабынан аныкталган мөөнөттөр деп белсек болот.

Бул илимий макалабызды жыйынтыктап жатып биз жазык процессинин принциптерин кошумча мөөнөттүүлүк принцибин кошсок туура болот, себеби башка жазык процессинин принциптериндей эле «мөөнөттүүлүк» принциби жазык процессинин катышуучуларынын укук жана эркиндиктерин камсыз кылууну кепилдейт.

Колдонгон адабияттардын тизмеси:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 2010-ж.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Указ, раб. М., - 1995.-С. 749.
3. Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. Харьков, 1929. Вып. 2. С. 188.
4. Люблинский П.И., Котерский Н.Н. УПК РСФСР. Научно-практический комментарий. 2-е изд., доп. М, 1930. -С. 98.

Рецензент: к.ю.н., доцент Матисакова З.У.